

Ο ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Διάλεξη στη Σύναξη του Ιερού Κλήρου Νότιγχαμ - Μάνσφιλντ, 9 - 11 Μαΐου 2011

Θεοδώρου Ξ. Γιάγκου • Καθηγητή Α.Π.Θ.

Α'. «Ἡ μὲν συνήθεια ἐπεκράτησε παρὰ τῶν ἀγροικωτέρων παρὰ τοῦ βι-βλίου τούτου (δηλ. τοῦ Κανονικοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Νηστευτοῦ) κανονίζεσθαι τοὺς πολλούς, διὸ καὶ πολλοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἢ βιβλος αὕτη ἀνέτρεψε καὶ πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν ἀναισχυνοτέρως πεποιήκε διὰ τὴν ἄλλῃ συγκατάθεσιν· διὰ τοῦτο οἱ ἐν γνώσει τοῦ καλοῦ ὄντες καὶ σφαλλόμενοι διὰ τῆς κανονικῆς ἐπανορθωθῆσονται βιβλου».

Τὸ κείμενο ποὺ ἀνέγνωσα προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἀπόκριση ποὺ ἐξέδωσε ἡ πατριαρχικὴ σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1105 ἐπὶ πατριάρχῃ Νικολάου Γ' Γραμματικοῦ (1084-1111) σὲ ἐρώτηση ποὺ ὑπέβαλαν «μοναχοὶ ἔξω τῆς Πόλεως ἀσκούμενοι» ἢ κατὰ ἄλλη γραφὴ «ἀγιορεῖτες μοναχοὶ» σχετικὰ μὲ τὸ ἂν πρέπει οἱ πιστοὶ νὰ ἐπιτιμοῦνται σύμφωνα μὲ ὅσα παραβλέπονται στὸ Ἐξομολογητᾶριο ποὺ ἀποδίδεται στὸν πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννη Νηστευτῆ (582-595). Πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη ἐπίσημη ἀμφισβήτηση τοῦ ἀπὸ τότε εὐρύτατα διαδεδομένου στὴ χειρόγραφη νομοκανονικὴ γραμματεία Κανονικοῦ ἢ Ἐξομολογηταρίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννη Νηστευτῆ. Ὁ συντάκτης τῆς Ἀποκρίσεως διακρίνει μεταξὺ μίας «βιβλου» ποὺ «ἀνέτρεψε τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας», ἀφίηνοντας περιθώρια στοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῶν θεσμῶν νὰ ἁμαρτάνουν «ἀναισχυνοτέρως», καὶ μίας ἄλλης «βιβλου», τῆς κανονικῆς, ποὺ διασφάλιζε τὴν ἀληθινὴ μετάνοια, καθόσον στοιχοῦσε στὴν κανονικὴ ἀκρίβεια. Στὴν πραγματικότητα πίσω ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη θέση ὑποκρύπτεται κάτι τὸ βαθύτερο: εἶναι ἡ διάσταση ποὺ ὑπῆρχε στὴ σκέψη τοῦ συντάκτη τῆς Ἀποκρίσεως ἀνάμεσα στὴν κανονικὴ καὶ τὴ λεγόμενη ψευδοκανονικὴ παράδοση καὶ στὸ κύρος τῶν κανόνων ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ αὐτὲς τὶς δύο παραδόσεις. Κατ' ἐπέκταση ὑπονοεῖται καὶ τὸ συναφές θέμα: ποῖο εἶναι τὸ παραδεκτὸ corpus κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι αὐτὸ ποὺ σχηματίσθηκε ἀπὸ τὸ νομοθετικὸ ἔργο τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ ἀπὸ τοὺς κανόνες τῶν τοπικῶν συνόδων τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πατέρων ποὺ ἐπεκύρωσε ἡ Πενθέκτη μὲ τὸ 2ο κανόνα τῆς ἢ ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα θεσπίσεως νέων κανόνων ποὺ θὰ εἶχαν τὸ ἴδιο οἰκουμενικὸ κύρος ἢ ἔστω παράλληλη ἀποδοχή; Πρόκειται γιὰ ἓνα σημαντικὸ ἐρώτημα ποὺ γιὰ νὰ ἀπαντηθεῖ ἀπαιτεῖται πολὺ καλὴ γνώση τῶν πηγῶν καὶ κυρίως τῆς χειρόγραφης νομοκανονικῆς γραμματείας, ἢ ὅποια καὶ στὴ βυζαντινὴ ἀλλὰ πολὺ περισσότερο στὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο ἦταν ἀρκετὰ πλούσια. Αὐτὴ ἡ γραμματεία κατέγραψε τὴν κανονικὴ παράδοση καὶ πράξη κάθε μίας ἐποχῆς, δίνοντάς μας τὴ δυνατότητα νὰ γνωρίσουμε τὴ σκέψη τοῦ κανονικοῦ νομοθέτη, δηλ. τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν κανόνων ποὺ αὐτὸς θέσπισε, τὶς θετικὲς ἀλλὰ καὶ σὲ κάποιες περιπτώσεις τὶς

ἀρνητικὲς συνέπειες τῶν κανόνων στὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίως στὶς περιπτώσεις ἀπολυτοποιήσεως.

Τὸ ζήτημα συνυφαίνεται μὲ δύο βασικὲς παραμέτρους, τὶς ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη. Πρῶτον, ὁ βυζαντινὸς κανονικὸς νομοθέτης χαρακτηρίζεται γιὰ εὐελιξία καὶ γιὰ πλουραλισμὸ. Τοῦτο δὲν τεκμαίρεται μόνον ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς ἀκρίβειας καὶ τῆς ἐπιείκειας ἢ οικονομίας ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἱερῶν κανόνων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς συντάξεως ἑνὸς πολὺ μεγάλου ἀριθμοῦ κανόνων ἀπὸ τὸν ψευδοκανονικὸ νομοθέτη, οἱ ὁποῖοι καταχωρίζονταν στὶς νομοκανονικὲς συλλογὲς ἀδιακρίτως καὶ ἀναμειγ μὲ τοὺς γνήσιους, χωρὶς στὶς περισσότερες φορὲς νὰ καταγράφεται κάποια σημαντικὴ διαμαρτυρία ὡς πρὸς τὴν ἀξία τους. Ἐνίοτε μάλιστα παρέχεται προτεραιότητα σὲ αὐτοὺς σὲ σχέση μὲ τοὺς γνήσιους. Πρόκειται γιὰ ἓνα φαινόμενο, τὸ ὁποῖο θὰ τὸ χαρακτηρίζω ὡς «σιωπηρὸ ἐκσυγχρονισμὸ» τῆς κανονικῆς νομοθεσίας. Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι κανονικὸς νομοθέτης μποροῦσε νὰ εἶναι κάποιος ἀνώνυμος, ὑποκρυπτόμενος συνήθως κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα μίας σημαντικῆς ἐκκλησιαστικῆς προσωπικότητας ἢ ἁγίου (ὅπως ἐν προκειμένῳ ὁ Νηστευτῆς) ἢ κάποιος κληρικὸς ἢ μοναχὸς ἢ ἀκόμα καὶ ἓνας ἀντιγραφεὺς νομοκανονικῆς συλλογῆς. Οἱ «κανόνες» τους, ἐφόσον δὲν ἦταν ἀντίθετοι πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, γίνονταν ἀποδεκτοὶ, καθόσον δι' αὐτῶν ἀντιμετωπιζόνταν νέα ζητήματα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν εἶχε ἐπιληφθεῖ ὁ γνήσιος κανονικὸς νομοθέτης. Τὰ παραδείγματα εἶναι πολλὰ, ἀλλὰ γιὰ τὸν περιορισμὸ τοῦ χρόνου δὲν θὰ τὰ ἀναφέρω, ἔστω καὶ κάποια ἀπὸ αὐτά.

Ἡ δευτέρη παράμετρος θὰ πρέπει νὰ ληφθεῖ ἀκόμα πιὸ σοβαρὰ ὑπόψη. Οἱ ἰ. κανόνες εἶναι πρωτίστως θεολογικὰ κείμενα. Κατὰ συνέπεια δὲν θὰ πρέπει νὰ προσεγγίζονται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πατερικὴ θεολογία καὶ ἀπὸ τὸ ἐν γένει ἱστοριοθεολογικὸ πλαίσιο τῆς θέσπισής τους. Ἐφόσον θεωρηθοῦν αὐτοτελῶς, ἐμφιλοχωρεῖ ὁ ἄμεσος κίνδυνος νὰ ἐκπέσουν σὲ νομικὲς διατάξεις. Ἀσφαλῶς ἡ μετάλλαξη αὐτῆ δὲν συνάδει πρὸς τὴ βιβλικὴ καὶ πατερικὴ διδασκαλία, καθόσον ὑπέρτατη στόχευσή της εἶναι τὸ ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Μέτρο γιὰ τοὺς πατέρες εἶναι ἡ φανέρωση τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὄχι ὁ ἐγκλωβισμὸς στὴν ἥρση κανόνων. Ἡ ἀπελευθέρωση ὅμως ποὺ παρέχει ἡ πατερικὴ θεολογία «ἀπὸ τὴν κατάρα τοῦ νομοῦ» φαίνεται ὅτι συνυπῆρχε καὶ στὴν Ἀνατολὴ μὲ τὸ νομικὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖο, ὅταν ἀποκοπτόταν ἀπὸ τὴ θεολογία, προσελάμβανε τὴ μορφή νομικισμοῦ. Ἐπομένως, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπόψεως ὁ νομικισμὸς ἦταν καὶ μίᾳ ἐνδογενῆς, παθογόνος κατάσταση καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἐνίοτε ἔντονα ὑπαρκτός, καὶ ἐπομένως δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀναζητεῖται πάντοτε σὲ δυτικὲς ἐπιρροές. Ἡ

δεύτερη αυτή παράμετρος μᾶς εἶναι ἀπολύτως χρήσιμη γιὰ τὴν προσέγγιση τοῦ θέματος ποὺ ἔθεσε ὁ συντάκτης τῆς παραπάνω κανονικῆς Ἀποκρίσεως σχετικὰ μὲ τὸ Κανονικὸν τοῦ Νηστευτῆ. Τὸ διαχρονικὸ θέμα τὸ ὁποῖο συζητεῖτο, ἰδίως ἀπὸ ὅσους ἐμπλέκονταν στὸ μυστήριό τῆς ἐξομολόγησης, ἦταν ἂν θὰ πρέπει νὰ ἐφαρμόζονται πιστὰ οἱ ἱεροὶ κανόνες καὶ τὰ ὅρια ποὺ ἔθεταν ὡς πρὸς τὸν χρόνο τῆς ἀκοινωνησίας προκειμένου περὶ τοῦ ἐπιτιμίου τῶν μετανοοῦντων. Γι' αὐτὸ τὸ θέμα διατυπώθηκαν ἑτερόκλητες θέσεις. Ἀπὸ τὴ μία εὐρίσκονταν οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς ἀκριβείας, τὴν ὁποία σπῆν προκειμένη περίπτωση τῆς Ἀποκρίσεως μπορούμε νὰ τὴ χαρακτηρίσουμε ὡς συνώνυμη μὲ τὴν «κανονικὴν βίβλον», καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη εὐρίσκονταν οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς ἐπιείκειας, ποὺ κύριος ἐκφραστής τῆς ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ἐμφάνισής του (μεταξὺ ὀγδόου καὶ δεκάτου αἰώνα) καὶ στὴ συνέχεια γιὰ ἄρκετους αἰῶνες ἦταν ὁ Νηστευτῆς. Κατὰ τὸν μοναχὸ Νίκωνα τοῦ Μαύρου Ὁρους (1025 - ἀρχὲς 12ου αἰώνα), ὁ Νηστευτῆς ἐπέλεξε, λόγω τῆς «πολλῆς ἀμελείας» τῶν ἀνθρώπων, τὴ συγκατάβαση καὶ τὴ διάκριση, ἀποβλέποντας στὴν «ὑποκλοπὴν τῶν ἀσθενειῶν ἡμῶν».

Ποιῆς εἶναι οἱ κύριες ἀρχὲς ποὺ διέπουν τὴ σκέψη τοῦ βυζαντινοῦ Νηστευτῆ;

α'. Ὁ «ἀκρογωνιαίος λίθος» στὸ «οἰκοδόμημα» ποὺ λέγεται Κανονικὸν τοῦ Νηστευτῆ εἶναι ἡ ἐξῆς ρῆση, τὴν ὁποία μὲ ἀποφθεγματικὸ τρόπο καὶ μὲ ἀρκετὴ παρρησία διατυπώνει ὁ ἴδιος στὸ ἔργο του: «Ταύταις δὲ ταῖς λίαν συμπαθητικαῖς οἰκονομίαις οἶδα ὅτι μέλλω κατακρίνεσθαι ἐπὶ τοῦ κοινοῦ πάντων κριτοῦ καὶ Θεοῦ, ἀλλ' ὅμως κρεῖττον οὕτως ἐν τοιούτοις κριθῆναι ἢ ὡς ἀσυμπαθῆς ἐπαινεθῆναι». Ἡ προτίμηση τῆς καταδίκης ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ τὴν ἐπιείκεια πρὸς τὸν μετανοοῦντα ἄνθρωπο σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν θεῖο ἔπαινο γιὰ τὴν «ἀσυμπάθεια», δηλ. γιὰ τὴν ἀκριβεία, μᾶς ὑπενθυμίζει μία ἀντίστοιχη ρῆση τοῦ νεώτερου ἀγίου τῆς Ἐκκλησίας μας, τοῦ ἀγίου Ἰουστίνου Πόποβιτς, τὴν ὁποία καὶ αὐτὸς διατύπωνε μὲ παρρησία: «Ἐγὼ γιὰ τὴ διαφύλαξη τῶν ἱερῶν κανόνων εἶμαι πρόθυμος νὰ θυσιάσω τὴ ζωὴ μου, ἀλλὰ παράλληλα γιὰ τὴ σωτηρία ἐνὸς ἀνθρώπου θυσιάζω ὅλους τοὺς ἱεροὺς κανόνες». Αὐτὴ ἡ δυναμικὴ στάση ποὺ χαρακτηρίζει τὸν Νηστευτῆ τοῦ παρεῖχε ὅλα τὰ περιθώρια νὰ προβάλλει τὸ πλοῦσιο ἔλεος, τὴν πολυεσπλαγχνία καὶ τὴν ἀμέτρητη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, δικαίους καὶ ἁμαρτωλούς, καὶ ταυτόχρονα νὰ τοποθετήσῃ σὲ σωστὴ βάση καὶ τὸν σκοπὸ τῆς συντάξεως τῶν ἱερῶν κανόνων.

Ὁ Νηστευτῆς βαδίζει τὴ βασιλικὴ ὁδὸ, τὴν ὁποία χάραξαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ὁποία σὲ πολλὰς περιπτώσεις ὑπογράμμισαν μὲ ἔμφαση, ὄχι μόνο γιὰ νὰ ἀναδείξουν τὸ ἔργο τῆς θείας οἰκονομίας ποὺ συντελέσθηκε μὲ τὸ μυστήριό τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς σταυρικῆς Του θυσίας, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀποτρέψουν ἐπαναφορὰ τοῦ δικανικοῦ πνεύματος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πρὸς τὸ ὁποῖο οὐκ ὀλίγες φορὲς ὁ κανονικὸς νομοθέτης συλλαμβάνεται νὰ εἶναι ἐπιρρητής. Ἡ ἀντίδραση τῶν Πατέρων πρὸς αὐτὴ τὴ ροπὴ ἐκφράζεται μὲ ἐλευθεροστομία καὶ μὲ κατηγορηματικὸ τρόπο ἐπανειλημμένα. Θὰ παραθέσω ἕνα μόνο χωρίο ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πατερικῶν, ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ ἁββᾶ Νείλου πρὸς Χαρικλῆ μονάζοντα, γιὰ τὸ λόγο ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπιστολὴ συχνὰ καταχωρίζεται σὲ χειρόγραφε

νομοκανονικὲς συλλογές, ἀποτρέποντας ἔτσι, μὲ τὶς θέσεις ποὺ διατυπώνονται σὲ αὐτὴ τὴ δυνατότητα μονόπλευρης προσέγγισης τῶν ἰ. κανόνων καὶ τῶν προβλεπομένων ἀπὸ αὐτοὺς κυρώσεων.

«Σκόπει, τοίνυν, πρεσβύτερε, μὴ μόνον ἀποτομίαν καὶ ὀργὴν ἐν ταῖς θεαῖς βίβλοις κηρυσσομένην Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ φιλανθρωπίαν ἀναρίθμητον καὶ ἀνεξιχνίαστον, καθάπερ φησὶν ἡ θεία Γραφή πρὸς Κύριον ἐξ ἡμετέρου προσώπου, ὅτι τὸ ἔλεός σου μέγα ἐπ' ἐμέ. Μεγάλα ἁμαρτανόντων ἡμῶν, μεγάλην ἐπιχέει μετανοοῦσιν ἡμῖν τὴν θάλασσαν τῆς οικείας πολυεσπλαγχνίας, σβεννύουσα τὸ πῦρ τῶν ἡμετέρων κακῶν. Λογίζεσθαι οὖν ὀφείλεις μὴ τὴν κρίσιν μόνον ἀλλὰ καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Χριστοῦ, τοῦ συμφέροντος παιδεύοντος τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ συγκαταβαίνοντος καὶ συμπάσχοντος ἡμῖν, ἵνα μὴ ἀπολλώμεθα».

Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ θέση τοῦ ἁββᾶ Νείλου προσιδιάζει μὲ τὴν παραίνεση τοῦ ἀπ. Παύλου περὶ ἐπιεικοῦς ἀντιμετωπίσεως τῶν ἀνθρώπων: «τὸ ἐπιεικὲς ἡμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις». Ἡ ἐπιείκεια, ἰδίως τῶν κληρικῶν πρὸς τὸ ποιμνίό τους, ἐφόσον εἶναι ἔκφραση ἀγάπης καὶ ταπεινώσεως, ἐλκύει στὴν ψυχὴ «τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσα».

β'. Ἡ δεύτερη ἐξίσου σημαντικὴ ἀρχὴ τοῦ Νηστευτῆ σχετίζεται μὲ τὴν πρόταξη τοῦ προσώπου. Ἡ ἐξομολόγηση δὲν εἶναι μία δικονομικὴ διαδικασία ποὺ ὑποτάσσεται σὲ ἀντικειμενικοὺς νομικοὺς ὅρους πρὸς ἐξασφάλιση ὅλων τῶν προϋποθέσεων τῆς δικαίας δίκης, ἀλλὰ εἶναι μία πράξη ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἰατρεία τῶν παθῶν. Ἀκόμα καὶ στὴν ἐξομολογητικὴ νομοκανονικὴ γραμματεία ποὺ ἐκ τῶν πραγμάτων συσχετίζεται ἐντονα μὲ τὸν νόμο (= κανόνα), καθόσον καθορίζεται ἐν πολλοῖς ἀπὸ αὐτόν, τουλάχιστον στὸ θέμα τῶν ἐπιτιμίων, ἐν τούτοις καὶ σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση ἐνυπάρχει προβεβλημένη ἡ ἔννοια τῆς θεραπείας, ὅπως ἐξάλλου ὀρίζεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς κανόνες (102ος τῆς Πενθέκτης, 5ος Γρηγορίου Νύσσης κ.ά.). Ὁ Νηστευτῆς ἐπέλεξε τὴν ὁδὸ τῆς ἐξατομικεύσεως τῶν προβλεπομένων ἀπὸ τοὺς ἰ. κανόνες ἐπιτιμίων, προβάλλοντας καὶ προτάσσοντας τὴ διάκριση. Ὁ ἐξομολόγος «ἐπέχει τάξιν ἰατροῦ», ὁ ὁποῖος θὰ πρέπει νὰ ξετάζει τὴν ἀσθένεια τοῦ πάσχοντος πιστοῦ σὲ βάθος, προκειμένου κατὰ περίπτωσιν νὰ χορηγῆ τὸ κατάλληλο φάρμακο. Ὡς ἐκ τούτου ὀρίζει «αἰ ἔρυναι καὶ αἰ ἀνακρίσεις» νὰ γίνονται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ χαρίσματος τῆς «διακρίσεως πνευμάτων». Ἔτσι ἐξηγοῦνται οἱ σχετικὲς συστάσεις του πρὸς τοὺς πνευματικούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παρακάτω:

«Ὁ δεχόμενος τὰς ἐξομολογήσεις ὀφείλει ὄραν καὶ νεότητα καὶ γῆρας καὶ δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν, καὶ τόπου διαφορὰν καὶ τρόπον δ' οὐ τὸ κακὸν γίνεται, καὶ εἰ ἐκεῖνος ἠυτομόλησεν ἢ τὸ ἕτερον πρόσωπον καὶ εἰ ἐκ μελέτης ἢ ἐκ συμβάσεως γέγονε καὶ εἰ ἀπὸ οἴνου ἢ κόρου ἢ οὐχ οὕτως ἢ κατὰ πρόσταξιν καὶ φόβον καὶ ἢ κατ' ἐξουσίαν ἢ διὰ πτωχείαν ἢ ὅσα τούτοις ὅμοια ἀνακρίνειν ὀφείλει ὁ ἀναδεχόμενος· καὶ τὸν ἀνθρώπον καὶ τὴν ὥραν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν βίον καὶ τὴν ἄνεσιν καὶ οὕτως ἐπιτιμᾶν. Ὁμοίως

καὶ τὸν συντριμμὸν καὶ τὴν αἰσχύνην καὶ τὴν κατήφειαν καὶ τὸν ἔμφοβον καὶ τὸν πιστόν. Ὅμοίως καὶ τὸ καταφρονητικὸν καὶ τὸ ἀναιδὲς καὶ τὸ ἀταπεινῶτον. Ταῦτα ἐρευνᾶν ὀφείλει ὁ ἀναδεχόμενος τὸν μετανοοῦντα καὶ οὕτως ἐπιτιμᾶν».

Ἀσφαλῶς αὐτὴ ἡ ἀνακριτικὴ διαδικασίᾳ συνιστᾶται ὄχι διὰ νὰ τηρεῖται κατὰ γράμμα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ὑπεράνω τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ νόμου καὶ τοῦ ἀδικήματος τοῦ μετανοοῦντος εὐρίσκεται τὸ πρόσωπο καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας τῆς πνευματικῆς ἀσθενείας του. Οἱ συστάσεις ἀνήκουν στὴ θεωρητικὴ καθοδήγησις πρὸς τοὺς πνευματικούς, ὥστε νὰ βλέπουν τὸ καθένα πρόσωπο στὴν ἰδιαιτερότητά του, ἦταν δηλ. οἱ ἀρχὲς ποὺ κρατοῦσαν ἀνοιχτὴ τὴν ἀγκάλη τοῦ πνευματικοῦ πατρός, κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ εὐσπλαχνικοῦ πατέρα τῆς παραβολῆς, ἐνώπιον τοῦ μετανοημένου ἀσώτου υἱοῦ. Παρὰ ταῦτα σὲ περιόδους πνευματικῆς παρακμῆς ἢ συνιστώμενη ἐν λόγῳ διαδικασίᾳ καὶ τάξῃ τῶν Ἐξομολογηταρίων προσέλαβε κάποιες φορὲς ἔντονα δικανικὸ περιεχόμενο.

Υ'. Ἡ τρίτῃ ἀρχὴ ἀναδύεται ἀπὸ τὴς δύο προηγούμενες καὶ εἶναι στὴν πραγματικότητα ἢ προέκτασή τους. Πρόκειται γιὰ τὴν πράξη μείωσης τῆς χρονικῆς διάρκειας τῶν ἐπιτιμιῶν, ποὺ προβλέπουν οἱ ἱεροὶ κανόνες καὶ ποὺ ἔχουν ὡς κύριο τρόπο ἐπιτιμῆσεως τὴ στέρησις τῆς θ. εὐχαριστίας. Ὁ Μέγας Βασιλεὺς θεωρεῖται ὁ κανονολόγος πατέρας ποὺ προβάλλει ἔντονα αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπιτιμῆσεως. Ἔτσι λοιπὸν γιὰ νὰ προσλάβει κύρος τὸ ἔργον τοῦ χρονικοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀκοινωνησίας, ἀποδόθηκε ἢ πατρότητα τοῦ Κανονικοῦ τοῦ Νηστευτῆ καὶ σὲ ἓνα ἄγνωστο Ἰωάννη θεωρούμενο μαθητὴ τοῦ ἀγίου ἢ μεγάλου Βασιλείου, «κατασκευάζοντας» τρόπον τινὰ ἓνα φαινομενικὰ πειστικὸ ἐπιχειρήμα: ὅπως ὁ διδάσκαλός του Μ. Βασιλεὺς νομοθέτησε τὴν ἀκριβεία κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο καὶ ὁ μαθητῆς, ποὺ μυσταγωγήθηκε στὰ νάματα τῆς διδασκαλίας του, νομοθέτησε αὐθεντικὰ τὸν περιορισμὸ τῆς χρονικῆς διάρκειας τῶν ἐπιτιμιῶν, καθόσον εἶχε τὴν κατάλληλη θεολογικὴ παιδεία. Αὐτὸ τὸ «κατασκευάσμα» ἐκ πρώτης ἄψεως ἔδειχνε νὰ εἶναι πειστικὸ, γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀντιγραφεῖς τοῦ ἔργου ἀποδίδουν τὴν πατρότητά του καὶ στὸν συγκεκριμένον μαθητὴ τοῦ Μ. Βασιλείου. Ὅμως ὅσοι εἶχαν κριτικὴ σκέψις ἀμφισβήτησαν ὅλες τὴς ἐπώνυμες ἀποδόσεις τῆς πατρότητας τοῦ ἔργου, χωρὶς παράλληλα νὰ ἀμφισβητήσουν καὶ τὴν πρότασις ποὺ διατυπωνόταν μὲ ἐπιμονὴ στὸ Κανονικὸν περὶ μείωσεως τοῦ χρόνου τῆς ἀκοινωνησίας. Ὁ λόγος εἶναι προφανής. Αὐτὴ ἡ μείωσις ἀνταποκρινόταν στὴς ποιμαντικὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας, καθόσον ἢ μακρόχρονη στέρησις τῆς θ. εὐχαριστίας σὲ πρόσωπα ποὺ δὲν εἶχαν ἰδιαίτερον ἐκκλησιαστικὸ ζῆλον μᾶλλον ὑποβοηθοῦσε τὴν ἀποξένωσίν τους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐξάλλου «οὐχ ὁ τόπος καὶ οὐχ ὁ χρόνος, ἀλλ' ὁ τρόπος» εἶναι αὐτὸς ποὺ καθορίζει τὴ μετάνοια, γιὰ νὰ προεκτείνω τὴ γνωστὴ ρῆσις τῶν ἀσκητῶν. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι αὐτὸ τὸ κριτήριον ἀνακαλεῖται συχνὰ στὰ πατερικὰ κείμενα γιὰ νὰ προβληθεῖ ἢ προτεραιότης τῆς πρόθεσις καὶ τῆς διάθεσις γιὰ μετάνοια καὶ ὄχι οἱ χρονικὲς ἢ ἄλλες φόρμες. Παράλληλα σὲ αὐτὰ τὰ κείμενα προϋποτίθεται ἢ μεγάλη σημασία τῆς θ. εὐχαριστίας στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ ὄλων, τῶν ἐναρέτων, τῶν

ἀγωνιζομένων ἀκόμα καὶ τῶν ραθύμων. Ὁ ἀναφέρω ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὰ Ἀποφθέγματα γερόντων.

«Ἀδελφὸς ἠρώτησε τὸν ἀββᾶν Ποιμένα λέγων· Ἐποίησα ἁμαρτίαν μεγάλην καὶ θέλω μετανοῆσαι τρία ἔτη.

Λέγει αὐτῷ ὁ γέρον· Πολύ ἐστι.

Καὶ εἶπε αὐτῷ ὁ ἀδελφός· Ἄλλ' ἕως ἐνιαυτοῦ;

Καὶ εἶπε· Πολύ ἐστιν.

Οἱ δὲ παρόντες ἔλεγον· Ἔως τεσσαράκοντα ἡμερῶν; Καὶ εἶπε πάλιν· Πολύ ἐστιν.

Εἶπε δέ, ἐγὼ δὲ λέγω ὅτι, ἐὰν ἐξ ὅλης καρδίας μετανοήσῃ ἄνθρωπος καὶ μὴ προσθῆ ἔτι ποιεῖν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ εἰς τρεῖς ἡμέρας δέχεται αὐτὸν ὁ Θεός».

Τὸ Ἀπόφθεγμα αὐτὸ εἶχε ὑπόψη τοῦ καὶ ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος γιὰ νὰ ἐπισημάνει τὴν ἴδια ἀκριβῶς θέσι.

«Καὶ πότε, φησί, γενήσομαι ἅγιος ὁ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις μεμολυσμένος; Εἶπέ μοι καὶ αὐτός· ἢ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις μεμολυσμένη γυνὴ πόσων ἐδεήθη ἡμερῶν καθαρθῆναι; Πόσων ὁ ἄσωτος; Πόσων ὁ ληστής; Πόσων ὁ τελώνης; Οὐχὶ ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπή ἕκαστος τούτων εὔρε τὴν σωτηρίαν;

Ναί, φησίν, ἀλλ' ἐκεῖνοι τὸν Κύριον εἶδον αὐτόπτως καὶ τῆς ἀφέσεως τάχιστα τῶν ἁμαρτιῶν ἠειώθησαν. Τί οὖν, οὐ πιστεύεις ὅτι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς τοὺς μετανοοῦντας ἀπτότως δέχεται καὶ καθαίρει καὶ συμπαθεῖ, κἂν μὴ αὐτόπτως ὁρᾶται; Κἂν γὰρ ἡμεῖς οὐχ ὁρῶμεν αὐτὸν διὰ τὴν ἀχλὺν τῶν παθῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἡμᾶς καθορᾷ καὶ ἡ ἑλεεὶ διὰ τὴν μετάνοιαν ἢ ἀποστρέφεται διὰ τὴν ἁμαρτίαν».

Οἱ παραπάνω θεολογικὲς θέσεις ἀναιροῦν τὴ σχετικότητα τοῦ χρόνου ὡς πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τῆς μετάνοιας καὶ παράλληλα προβάλλουν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς μὴ ἀποξενώσεως τοῦ πιστοῦ ἀπὸ τῆς θ. εὐχαριστίας. Αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ Νηστευτῆς, συμμεριζόμενος τὴς ἴδιες θέσεις, γι' αὐτὸ μείωσε τὸν χρόνο τῆς ἀκοινωνησίας ποὺ προέβλεπαν οἱ κανόνες τουλάχιστον κατὰ τὸ ἡμῖς καὶ γιὰ ἀντιστάθμισμα εἰσήγαγε ἄσκησις· γονυκλισίαι, νηστεία, προσευχή. Σὲ κάποια κείμενα προστίθενται καὶ οἱ φιλανθρωπικὲς πράξεις ὡς μέρος τῶν ἐπιτιμιῶν. Ὁ Νηστευτῆς περαιτέρω διέκρινε τὴν ἄσκησις σὲ τρεῖς ὅρους (=κατηγορίες), θέτοντας αὐτοὺς σὲ διαβαθμίσεις αὐστηρότητας καὶ ἀφήνοντας τὴν πρωτοβουλία τῆς ἐπιλογῆς στοὺς ἐξομολογουμένους.

Ὁ πρῶτος ὅρος, ὁ αὐστηρότερος, προβλέπει λίγον αὐστηρότερη νηστεία ἀπὸ αὐτὴ ποὺ ὀρίζουν οἱ κανόνες γιὰ ὅλους τοὺς πιστοὺς, δηλ. καὶ γιὰ τοὺς μὴ ἐπιτιμωμένους, ἐνῶ ὅσο προχωροῦμε πρὸς τὸν τρίτον ἢ ἄσκησις μειωνόταν. Τὸν πρῶτον λόγο γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ ὅρου δὲν τὸν εἶχε πνευματικὸς πατέρας, ἀλλὰ, ὅπως εἶπαμε, ὁ ἐξομολογούμενος, καθόσον ἢ ἄσκησις προϋποθέτει τὴν ἐλευθέρην συγκατάθεσι αὐτοῦ.

«Ἐνδέχεται», λέγει ὁ Νηστευτῆς, «τὸν ὀλιγομάρτητον καὶ πρόθυμον μέγα λαβεῖν ἐπιτίμιον, ὅπως μὴ μόνον αἴρεσιν κακῶν ἀλλὰ καὶ στέφανον κομίσῃται, τὸν δὲ πολυμαρτήτον καὶ ράθυμον ὀλίγον, ἵνα μὴ καταποθῆ ὑπὸ βάρους καὶ πάντα ἀφήσῃ».

Ἡ ποιμαντικὴ αὐτὴ ἀρχὴ ἀπέβλεπε στὸ νὰ ὑποκινήσει ἐλευθέρως τὴς δυνάμεις τῆς ψυχῆς γιὰ τὴν ἀνάληψιν πνευματικῆς

έργασίας, ή όποία για την επίτευξη της πνευματικής τελείωσης δεν έχει ούτε χρονικά ούτε ποιοτικά ή ποσοτικά όρια, καθόσον απαιτείται αγάπη Θεού «έξ όλης της ψυχής, έξ όλης της ισχύος και έξ όλης της διανοίας».

Είναι χρήσιμο να αναφέρω ότι τo Κανονικό του Νηστευτή συντάχθηκε πιθανότατα από μοναχό σε μία έποχή που κυριαρχούσαν οι μοναχοί ως προς τη διακονία του μυστηρίου της Έξομολόγησης. Είναι πολύ χαρακτηριστική ή μαρτυρία που μας δίνει ο πατριάρχης Άντιοχείας Ιωάννης Ε΄ Όξειίτης (1089-1100) περί της ανάληψης από τους μοναχούς του συγκεκριμένου μυστηρίου.

«Έκτοτε οὖν (δηλ. από την α΄ περίοδο της εικονομαχίας) και μέχρι του δευρο, τετρακοσίων ήδη χρόνων παρωχηκότων, τοσοῦτον υπό πάντων τῶν πιστῶν έξεθειάζετο και έτιμᾶτο τo τάγμα τῶν μοναχῶν, ως και τὰς έξομολογήσεις και έξαγγελίας τῶν ἁμαρτημάτων και τὰς έπ' αὐτοῖς έπιτιμίας και ἄφεσίμους λύσεις εις τούς μοναχούς μετατεθῆναι, καθώς και έτι νῦν ὀράται γινόμενον».

Σε αυτό τo κλίμα δεν καλλιεργήθηκε μόνον ο τρόπος της έπιτιμησης αλλά και οι θέσεις ότι μόνον οι μοναχοί, δηλ. και οι «άνιεροι» (= οι μη κληρικοί) είχαν ιερωσύνη, είναι ίκανοί, λόγω της απλανούς γνώσεως της πνευματικής εργασίας που είχαν, να αναλάβουν τo έργο της καθοδήγησης τῶν πιστῶν. Υπενθυμίζω τη γνωστή θέση του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου και άλλων που καταγράφονται στις κανονικές πηγές. Η κυριαρχία τῶν μοναχῶν στον χώρο της διακονίας του μυστηρίου της έξομολόγησης δεν είχε μόνο θετικά αποτελέσματα, είχε και ἄρνητικά, καθόσον σιγά-σιγά καλλιεργήθηκε ένα πνεῦμα υπερτονισμού της ἄσκησης. Είναι χαρακτηριστική ή μαρτυρία του κανονολόγου Ματθαίου Βλάσταρη (14ος αϊ.), ο οποίος έπισημανε την αὐστηρότητα του Έξομολογηταρίου του Νηστευτή σε σχέση με τους κανόνες του Μ. Βασιλείου, επειδή ἄκριβως στο έργο του Νηστευτή πλέον ἄρχισε να δίνεται βαρύτητα στην ἄσκηση ως προς τo περιεχόμενο τῶν έπιτιμιῶν. Είναι προφανές ότι από την έποχή που ξεδόθη ή συνοδική Ἀπόφαση του 1105 μέχρι τὸν 14ο αἰώνα συντελέσθηκε μία σημαντική ἄλλαγή ως προς τη θεώρηση του έργου του Νηστευτή. Τὸ έπιεικές κείμενο προσέλαβε τὸν χαρακτήρα αὐστηρότητας, λόγω του τονισμού της ἄσκησης.

Στις νομοκανονικές συλλογές της ύστεροβυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου συχνά ανευρίσκεται ή έξης διάταξη, ή όποία έτεινε να καταστεί γενικός κανόνας σχετικά με τη συχνότητα μετοχής στη θ. εὐχαριστία:

«Όφείλουσι οἱ ὀρθῶς βιοῦντες και τὰς τετραδοπαρασκευὰς φυλάττοντες ὅλου του χρόνου, ἵνα μεταλαμβάνωσι τὸ μέγα Πάσχα, τὰ Χριστούγεννα, τῶν ἁγίων ἄποστόλων και της Θεοτόκου, ἔαν και ταύτας τὰς νηστείας φυλάττουσι, δηλονότι ὅσοι είναι ἄξιοι και έξω από κανόνων».

Τὸ κείμενο αυτό, που ἀναπαράγονταν συνεχῶς, είναι μία κλασική περίπτωση μονόπλευρης προσεγγίσεως της πνευματικής ζωής, καθόσον περιορίζει την εὐχαριστιακή ζωή. Κατ' αὐτῆς της θέσεως ἐστράφησαν οι λεγόμενοι Κολλυβάδες, οι όποιοι ἐπανάφεραν την ὀρθή κανονική πράξη για συχνή μετοχή στη θ. εὐχαριστία, καταφερόμενοι κατ' αὐτῆς του

μνημονευθέντος κειμένου και άλλων παρομοίων διατάξεων που προσέλαβαν για πολλούς αἰῶνες τὸν μανδῦα της κανονικότητας. Η ἄσκηση που υἰοθετήθηκε από τὸν Νηστευτή με πνεῦμα ἐπεικείας μετατράπηκε στην πορεία του χρόνου ἐν πολλοῖς σε αὐτοσκοπὸ και γι' αὐτὸ ὑποβόηθηκε στην καλλιέργεια της ἀποχής από τη θεία εὐχαριστία. Είναι ένα ἄκόμα παράδειγμα σύγκρουσης της κανονικής και ψευδοκανονικής παραδόσεως.

Β΄. Η ἄσκηση της οικονομίας, που είναι μία αὐτοκένωση της Έκκλησίας, ἄσκειται ὄχι μόνο κατά την ὥρα της έξομολόγησης αλλά και σε πλείστες άλλες περιπτώσεις. Θα ἀναφερθῶ στο θέμα της ἀποδοχῆς τῶν ἑτεροδόξων, καθόσον μέρος της σύγχρονης κανονικής σκέψης είναι κατά κάποιον τρόπο ἑξαρτημένη από την ἀπόφαση της συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως του 1755 περί ἀναβαπτισμού τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν και τῶν Ἀρμενίων. Αὐτή ή ἀπόφαση συμπίκνωσε και καλλιέργησε ἐν πολλοῖς τὸν ζηλωτισμὸ. Στην πραγματικότητα ἀνέτρεψε την πράξη οικονομίας που ἴσχυε για πολλούς αἰῶνες στην Ὀρθόδοξη Έκκλησία σχετικά με τὸν τρόπο ἀποδοχῆς τῶν ἑτεροδόξων. Η ιστορική διερεύνηση του θέματος έχει πολλές παραμέτρους, ἐδῶ θα ἄρκεσθῶ μόνο στη σχέση αὐτῆς της ἀποφάσεως με τὸ Πηδάλιον του αγίου Νικοδήμου του Ἁγιορείτη, της σπουδαιότερης κανονικής συλλογῆς που παρήχθηκε κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, της συλλογῆς που έγινε εὐρύτητα ἀποδεκτή στον Ὀρθόδοξο κόσμο. Συνήθως στις μέρες μας μεταφέρεται ή εικόνα ότι ὁ ἅγιος Νικόδημος ἦταν ἑκφραστής της ἀκριβείας και ότι αὐτὸς καταφερόταν ἐναντίον ὅσων ἐπιλέγουν για τὸ θέμα της ἀποδοχῆς τῶν ἑτεροδόξων την οικονομία. Μάλιστα έχει ὑποστηριχθεῖ ότι ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος Ε΄ που προήδρευσε της συνόδου του 1755 και οι Κολλυβάδες πατέρες ἦταν της ἴδιας θεολογικής γραμμῆς. Ὅμως αὐτὸ ἐλέγχεται ως ιστορική ἀνακρίβεια. Ὅχι μόνο γιατί ὁ πατριάρχης Κύριλλος κατηγορεῖται ότι συνέπλεε με τὸν Γεννάδιο Χαλεπίου, τὸν πολέμιο της θεολογίας περί συχνῆς μετοχῆς στη θ. εὐχαριστία τῶν Κολλυβάδων, αλλά και γιατί ὁ ἅγιος Νικόδημος θεωροῦσε ότι ή Έκκλησία ἀποδέχθηκε ἐξίσου και την ἀκριβεια και την οικονομία. Υπάρχει ὅμως και ἕνας ἄλλος πιδὸ σημαντικὸς λόγος που διαστέλλει σε ἀπόλυτο βαθμὸ τὸ Πηδάλιον από τη συγκεκριμένη σύνοδο. Είναι χαρακτηριστικὸ ότι ὁ ἅγιος Νικόδημος οὐδέποτε στο έργο του ἐπικαλεῖται τη συγκεκριμένη σύνοδο. Μάλιστα ἐνῶ στο ἐκτενέστατο ἐρμηνευτικὸ σχόλιο στον 46 ἀποστολικὸ κανόνα, που ἀναφέρεται στο βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν και που ἐπικαλοῦνται ὅλοι ὅσοι θελουν να προβάλουν ένα ὑποτιθέμενο ζηλωτισμὸ του αγίου Νικοδήμου, θα μπορούσε να μνημονεύσει την ἀπόφαση της συγκεκριμένης συνόδου, με ἐπιμονή κρατᾶ ἀπόλυτη σιγή. Ὁ λόγος δεν μπορεί να είναι μόνον ότι μεταξὺ αὐτοῦ και του Κυρίλλου ὑπῆρχε ή θεολογική διαφωνία στο θέμα της συχνῆς μετοχῆς στη θ. εὐχαριστία. Ἐξἄλλου ὁ Νικόδημος είχε εὐρύτητα νοῦ και αἰσθημάτων και δεν θα ἐκινεῖτο με ταπεινά και ἐμπαθη κριτήρια. Ὁ κύριος λόγος ἦταν ότι ὁ ἅγιος Νικόδημος είχε σαφή και ἐνσυνειδητή θέση ὑπὲρ της οικονομίας, ή όποία τελικά δεν καταγράφτηκε στο Πηδάλιον σε ὅλη την ἑκτασή της, γιατί ζητήθηκε να διαγραφεῖ, προκειμένου τὸ έργο να λάβει την πατριαρχική ἔγκριση για την τύποις δημοσίευσή του.

Υπάρχει μία πολύ ενδιαφέρουσα ανέκδοτη επιστολογραφία μεταξύ του αγίου Νικοδήμου και του Δωροθέου Βουλγαρέ, του όρισθέντος από τον πατριάρχη Νεόφυτο Ζ΄ ως «ἀνακριτής» του Πηδαλίου, ή όποία χρονικά καλύπτει και τó στάδιο τής συγγραφής του έργου, από την όποία συνάγεται ότι ό άγιος Νικόδημος ύποστήριζε ότι ή Έκκλησία δέν απαιτούσε την άναχειροτονία των έτεροδόξων κληρικών που προσέρχονταν στην Έκκλησία. Τη θέση του την ύποστήριξε με έπιμονή, τελικά όμως άναγκάσθηκε νά ύποχωρήσει κάτω από την πίεση των πατριαρχικών, προκειμένου νά έπιτύχει την έγκριση τής έκδόσεως. Τήν ίδια θέση διατύπωσε και ό επίσης Κολλυβάς Χριστόφορος Προδρομίτης στο Κανονικόν του, που είναι και αυτό μία σημαντική συλλογή, έξαρτημένη έν πολλοίς από τó Πηδάλιον, και που έκδόθηκε επίσης τó 1800. Και για την έγκριση του Κανονικού του Χριστοφόρου όρίσθηκε ό ίδιος άνακριτής, ό όποιος διέγραψε όσα σχόλια είχαν την ίδια θέση οικονομίας, ότι δηλ. ή Έκκλησία άποδεχόταν τούς αίρετικούς κληρικούς χωρίς νά απαιτεί άναχειροτονία. Τά διαγραφέντα σχόλια σώζονται στα χειρόγραφα Παντελεήμονος 144 και 145, που είναι τά λογοκριμένα από τον Βουλγαρέ και την πατριαρχική σύνοδο αντίγραφα του συγκεκριμένου έργου. Οί θέσεις των δύο άγιορειτών κανονολόγων για πρόταση τής οικονομίας έρχονταν σε αντίθεση με κύκλους του πατριαρχείου, οί όποιοι τότε συνέχιζαν νά ύποστηρίζουν σθεναρά την άκριβεια.

Η οικονομία δέν είναι έπιλογή έκπτωσης από τó όρθόδοξο δόγμα, αλλά θεολογική στάση που προάγει τó έργο τής σωτηρίας. Και οί δύο όμόφρονες άγιορείτες κανονολόγοι επέλεξαν αυτή, καθόσον ήταν ή κυρίαρχη πράξη για τó προκειμένο θέμα στην έκκλησιαστική παράδοση. Η οικονομία ως προς την άποδοχή των έτεροδόξων προεβλήθη από τις οίκουμενικές συνόδους, από μεγάλους πατέρες τής Έκκλησίας και κυρίως επιλέχθηκε από τά λειτουργικά κείμενα, κυρίως τó Εύχολόγιο, όπου ή σχετική άκολουθία άναπτύσσεται με βάση τούς κανόνες 7 τής Β΄ Οίκουμενικής και 95 τής Πενθέκτης συνόδου. Η οικονομία και ή άκριβεια έπιβεβαιώνουν τον πλουραλιστικό χαρακτήρα τής κανονικής μας παράδοσης.

Γ. Άν για τó έπίμαχο θέμα τής άποδοχής των έτεροδόξων ή λειτουργική και ή κανονική πράξη είχαν ευελιξία, για άλλα λειτουργικά θέματα που δέν άπτονται του εύαισθητου χώρου του δόγματος ήταν εύκολότερο νά παρακαμφθούν οί κανόνες. Άν κάποιος θέλει νά δει τó φαινόμενο του πλουραλισμού στην κανονική παράδοση τής Έκκλησίας άρκεϊ νά άνοιξει τó «βιβλίο» τής ιστορίας τής λατρείας. Οί τοπικές παραδόσεις ήταν ίσχυρες και ποικίλες, χωρίς πολλές φορές νά στοιχούν άκόμα και σε κανόνες των οίκουμενικών συνόδων. Μάλιστα κάποιες φορές τούς άναιρούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ή περίπτωση που όρίζεται σε μοναχικά λειτουργικά τυπικά, τελέσεως προηγουμένης λειτουργίας κατά την έορτή του Εύαγγελισμού, έφόσον ό ναός δέν ήταν άφιερωμένος στη Θεοτόκο, παρά την σαφή έπιταγή του 52ου κανόνα τής Πενθέκτης νά τελείται τελεία λειτουργία (έσπερινή του αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου).

Θά αναφέρω ένα άκόμα παράδειγμα. Ό Βαλαμών στο σχόλιο στον 89ο κανόνα τής Πενθέκτης αναφέρει τά έξής, προκειμένου περι τής πασχάλιας άκολουθίας:

«Διά γάρ τουτο και οί εύλαβέστεροι δι' όλου του

Σαββάτου και μέχρις ώρας έκτης τής νυκτός έν ταίς έκκλησίαις προσεδρεύουσι και κατά την έκτην ώραν των θείων άγιασμάτων μεταλαμβάνοντες, άπτονται άρτου και ύδατος ίσως δε και οίνου πάντη μετρίου, κατά δε την έβδόμην ώραν άκούοντες τής έωθινής ύμνωδίας, ότε και τó Χριστός άνέστη εκφωνείται, ύποστρέφουσιν εις τάς κατοικίας αυτών την τής μεγάλης Κυριακής ίεροτελεστιάν άναμένοντες».

Σε κάποια τυπικά αναφέρεται ότι οί πιστοί παρέμεναν καθ' όλην τή διάρκεια τής νύκτας έντός του ναού για νά παρακολουθήσουν και τή δεύτερη λειτουργία. Από τά παραπάνω συνάγεται ότι ύπήρχε ή δυνατότητα τελέσεως δύο λειτουργιών την ίδια ήμερα, πράξη ή όποία έπιβεβαιώνεται έξάλλου από ένα σημαντικό άριθμό πληροφοριών που μας παρέχουν οί πηγές (άγιολογικές, κανονικές κ.ά.). Χαρακτηριστική είναι ή άλεξανδρινής προελεύσεως έρωταπόκριση του Τιμοθέου Άλεξανδρείας 23 (18), του τέλους του 4ου ή των αρχών του 5ου αιώνα, δια τής όποίας συνάγεται ότι τελούνταν δύο λειτουργίες (τó πρωϊ και τó έσπέρας) κατά τις έορτές των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων, όταν αυτές συνέπιπταν Σάββατο και Κυριακή. Και κατά τις δύο λειτουργίες οί πιστοί μετείχαν στη θ. εύχαριστία. Τó «διδι λειτουργείν τή αυτή ήμερα συνοδικώς κεκώλυται», όπως αναφέρει ό Νικηφόρος Χαρτοφύλακας, είναι πράξη που άρχισε νά επικρατεί κυρίως μετά τον 11ο αιώνα, υπό την έπιρροή και τής αντιλατινικής αντίπαρθέσεως. Η πράξη τελέσεως δύο λειτουργιών την ίδια μέρα ένδεχόμενα μπορεί σήμερα νά βοηθήσει την Έκκλησία στη διασπορά, όπου ύπάρχουν οί γνωστές ποιμαντικές δυσκολίες. Η παλαιότερη πρόταση του άιμνήστου καθηγητή Π. Τρεμπέλα περι τελέσεως μίας τελείας λειτουργίας με καθαγιασμό των τιμών δώρων και άλλων άνευ καθαγιασμού είναι μία εύφυης πρόταση, ή όποία όμως ένέχει τó στοιχείο του νομικισμού.

*****

Η έπιλεκτική άνθολόγηση των πληροφοριών από την πλούσια κανονική και λειτουργική μας παράδοση έγινε με τή σκέψη νά θιγούν θέματα τά όποία, κατά τή γνώμη μου, άπασχολούν τή σύγχρονη όρθόδοξη διασπορά. Παράλληλα ή στόχευση ήταν νά διευκρινισθεί, κατά τó δυνατόν, ότι στην παράδοσή μας δέν ύπήρξε στατικότητα ούτε και άπολυτοποίηση, καθόσον τó κριτήριο ήταν πάντοτε ή διασφάλιση τής σωτηρίας του άνθρώπου. Έπομένως ό παρατηρούμενος ένίοτε ζηλωτισμός, εάν αυτός δέν προάγει τον συγκεκριμένο σκοπό, λειτουργεί διχαστικά ύψώνοντας άνυπέρβλητα τείχη μεταξύ των μελών τής Έκκλησίας. Ό πλουραλισμός ήταν μία έπιλογή τής Έκκλησίας που τήν βοήθησε στο ποιμαντικό της έργο. Η άκριβεια και ή οικονομία είναι οί δύο άρχές έφαρμογής των ιερών κανόνων που έπιβεβαιώνουν ότι ή Έκκλησία έχει την έξουσία νά «χειρίζεται» κατά την κρίση της στην κάθε περίπτωση τούς κανόνες που αυτή θέσπισε. Τó ζητούμενο δέν είναι ή περιφρόνηση των κανόνων ούτε ό έγκλωβισμός σε αυτούς, αλλά ό με κάθε τρόπο εύαγγελισμός του κόσμου, για τον όποιο όλιοι μας θα πρέπει νά άγωνιζόμεθα με όλες τις δυνάμεις τής ψυχής μας.